

Comença la reforma de la Fàbrica Nova

TEMA DEL MES. A finals d'any 2018 s'hauria de fer realitat la millora de la urbanització de l'entorn de la Fàbrica Nova, des del Cardener fins al carrer de Sant Joan d'en Coll i, molt especialment, a la Via i la plaça de Sant Ignasi, el carrer de Vidal i Barraquer, la plaça del Remei i Bertrand i Serra. La transformació urbana hauria de ser evident a finals del 2022 i arribaria fins a l'avinguda dels Països Catalans. L'interior de la nau catalogada com a usos comercials i les noves normatives poden exigir seriosos canvis en l'estructura.

Marc Aloy, regidor d'Urbanisme de l'Ajuntament de Manresa, afirma que a finals del 2018 començaran a haver-hi canvis substancials a la Fàbrica Nova i que seran més evidents a finals del 2022. Darrerament, s'ha treballat en la concreció del pla d'etapes del Pla Especial, que té un planejament derivat, amb els seus objectius i terminis. Aquest desenvolupament està pensat per a la iniciativa privada, però si s'incompleixen els plans d'etapes determinats, es pot reconduir cap a la gestió pública.

Així, el lideratge del Pla Especial per compensació podria passar a ser per cooperació, on lidera l'Ajuntament, que ho desenvolupa i genera quotes als propietaris si no ho han tirat endavant. Però, amb el perill evident d'una nova crisi econòmica i de poder entrar en fallida, com va passar a la Plana del Pont Nou, «hi ha uns terminis, però ara no són la notícia», explica el regidor. La Caixa, que ha recollit els drets de la desapareguda Sacresa, ha fet una inversió de 3 milions d'euros, que se sumen als 2,7 del 2015, referits al pavelló poliesportiu que havien de pagar com a càrregues urbanístiques. Mig milió més són aportacions en un 50% de contribucions especials i l'altre 50% de l'Ajuntament, en concepte de la vorera més propera que toca als edificis, que formen part d'un sòl urbà consolidat, o renovació de carrer. En total, 6,2 milions d'euros.

Pavelló desestimat

Als darrers anys s'ha considerat que el pavelló ja no és prioritari, de tal manera que es va arribar a un acord per tal que les càrregues urbanístiques, en lloc de destinar-les a construir l'equipament, anessin a millorar l'entorn immediat: Vidal i Barraquer, ampliació de la Via Sant Ignasi fins a la Baixada dels Drets, plaça del Remei i Bertrand i Serra. És l'acord al qual els responsables municipals donen prioritat, perquè no cal desenvolupar la part privada residencial ni d'activitat econòmica, per tirar-les endavant. En aquest sentit, s'ha modificat el projecte que ja estava aprovat, i aquests dies s'hi han fet els darrers retocs, on s'ha introduït un canvi substancial: la incorporació de la rotonda de la plaça del Remei, «que ha funcionat molt bé, com a eina que permet una nova entrada al centre històric i compta amb la satisfacció dels veïns», afirma Aloy. En aquest cas, la Caixa s'ha fet càrrec del 80% del cost i només el 20% es fa a través de contribucions municipals i de veïns.

Ara, s'ha arrencat un nou acord, per tal que s'urbanitzi des de Sant Marc i tota la Via Sant Ignasi fins a la carretera del Pont de Vilomara, amb Bertrand i Serra i plaça del Remei, un projecte de 3,5 milions d'euros, com a càrrega urbanística de La Caixa, dels quals n'han d'assumir, 3. Per tant, el propietari principal ha de fer front a 5,7 milions d'euros, abans que hi hagi activitats. Aquest traçat aporta la connexió directa amb el carrer de Sant Joan d'en Coll, que amplia un eix que té un recorregut lineal des de Sant Marc fins a l'avinguda dels Països Catalans. «Tenim perspectives favorables per trobar operadors que ho puguin desenvolupar. De moment, es comença a invertir en l'espai públic, que és el que més interessa a la ciutat. També hi ha un indicatiu clar de voler posar fil a l'agulla per trobar un operador solvent i definitiu». Cots i Claret té un bloc i el Banc de Sabadell, dos, (concretament Sòlvica, la seva filial) possiblement destinats a la construcció d'habitatges.

L'espai públic depèn del desenvolupament de les noves edificacions per poder tirar endavant, com ara les zones de parc a l'entorn dels edificis que hi van associats. «Altres zones verdes com el gran parc van també associades al desenvolupament de la gran nau de la Fàbrica Nova, bàsicament perquè el parc passa per sobre d'un edifici soterrat d'aparcaments que hi ha al darrere de la nau». Marc Aloy es mostra satisfet perquè entén que «amb les diverses inversions per fases amb diferents fonts de finançament s'aconsegueix que des del riu Cardener fins a la carretera del Pont de Vilomara quedi una zona ampliada i transformada». Un cop completats els convenis amb Fàbrica Nova, les càrregues urbanístiques del Pla Especial i el tram que queda entre plaça de Sant Ignasi i la passera, a través d'un FEDER, amb vorera nova més ampla i contínua, «ens aporta poder transformar la plaça del Remei en una zona verda lliure per als vianants, actualment molt degradada i zona de mal aparcament». Les voreres de metre i mig passaran totes a 455 o 5 metres d'amplitud i arbrades, per generar un circuit de vianants real des de la carretera del Pont de Vilomara fins al riu.

Terminis

Pel que fa als terminis, les primeres obres s'acabaran a finals del 2018 i possiblement s'ajuntaran amb les de la Generalitat que s'han de començar d'aquí a un any per completar la nova avinguda dels Països Catalans. El parc va lligat a la remodelació del de Sant Ignasi, per tal que connectin, i al desenvolupament de la Fàbrica Nova per completar els espais de zona verda. Aquest pla d'etapes demostra que la primera fase ja està en marxa; la segona, la zona del parc associada a la recuperació del patrimoni i via de la superfície de l'equipament esportiu, està previst que finalitzi el 2022. Pel que fa a l'edificació privada, té uns quatre anys de recorregut i es pot allargar en el temps, perquè és difícil afrontar-ho de cop.

Pel que fa al patrimoni, la nau està catalogada i protegida, sobretot la façana. Però, «l'estructura interior es pot veure alterada segons les necessitats existents d'acord amb una normativa que ha canviat i és més exigent per a la seguretat i que podria obligar a fer-ne una de nova». És un edifici en què als anys 60 s'hi van afegir cossos adossats a la façana principal, on hi havia tota la maquinària de climatització, que s'havia d'enderrocar per recuperar la façana original. Però estava tan malmesa que es va decidir que calia enderrocar i reconstruir, a imatge i semblança del que hi havia hagut. Es va fer l'excavació, «es van enretirar els cossos afegits que s'havien d'eliminar i, en veure que hi havia una part de la façana que era irrecuperable, es va decidir ensorrar per reconstruir de nou. Però amb l'arribada de la crisi econòmica, el projecte va quedar aturat», explica el regidor d'Urbanisme. Ara hi ha un control de l'estat de l'edificació. «Reconeixem que les lones estan en un estat precari i haurem de tornar a mirar com solucionem el problema perquè l'aspecte no és agradable, amb aigües que s'acumulen i s'han d'anar buidant». L'ús de l'edifici no ha variat i serà comercial, amb una superfície potencial de 16.000 metres quadrats, amb una gran empresa o diverses de mitjanes i petites, que ja es determinaran en el futur.

Precedents

La primera notícia sobre la Fàbrica Nova de Manresa la proporciona l'historiador Francesc Cabana Vancells en el llibre *Fàbriques i empresaris: els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*, quan afirma que els Bertrand tenen una filatura de cotó, com a mínim des del 1860, que era la fàbrica de les Fontetes a Manresa, contigua a la del Salt, ja desaparegudes. El seu fill, Manuel Bertrand es casarà amb Flora Serra, filla d'Eusebi Serra, una de les noves famílies de la burgesia catalana, enriquides gràcies a les seves activitats cotoneres. En plena lluita de classes, el 27 de març de 1890, les Tres Classes de Vapor declaren la vaga en el ram tèxtil, en solidaritat amb uns obrers acomiadats de la fàbrica Marquès, solidaritzant-se amb els treballadors del tèxtil de Manresa que patien un lockout patronal i denunciant que mentre s'acomiadaven treballadors es contractava canalla per treballar a les fàbriques. La vaga fou seguida per més de 2.800 obrers. Es passarà de l'atur a l'ocupació.

L'any 1893, el matrimoni Bertrand i Serra decideix construir la fàbrica del Remei, prop del molí de la Pixarada i a la vora del torrent de Sant Ignasi, inaugurada el 1894. Així ho explicava el geògraf i sociòleg Josep Oliveras i Samitier, en l'article *La ciutat de les Bases de Manresa*, publicat a la revista *Dovella*: «El creixement migratori era motivat per la demanda d'obreres i d'obrers a les fàbriques, pels pagesos procedents de la perifèria de la comarca i de les contrades prepirinenques que s'instal·laven al regadiu manresà». També confirma que «el 1893 començaria la construcció de la nova fàbrica de Manuel Bertrand a la partida del Remei, que esdevindria la més gran i important de la ciutat». La indústria tèxtil cotonera era en aquella època el motor de l'economia i del creixement urbà, i el sector que generava més renda.

Evolució de les etapes constructives

1894 [foto 1] Fàbrica del Remei, que inclou: edifici per a màquina de vapor, magatzem de bales de cotó, dipòsit d'aigua per a incendis i un xalet, amb les dues xemeneies.

[foto2] Interior de la fàbrica del Remei als anys setanta del segle XX

Els Bertrand Serra són els empresaris individuals que tenen més telers a principis del segle XX. És el salt qualitatiu i quantitatiu per la industrialització, amb la incorporació d'una màquina de vapor de 600 cavalls i dues xemeneies per cobrir les necessitats de tota la fàbrica. Utilitzen aigua per la caldera de vapor del 1894 al 1922. El gran enriquiment dels industrials catalans es produeix durant la I Guerra Mundial, per la neutralitat espanyola. A partir del 1915 comencen a ploure comandes a Catalunya i entre 1916 i 1920 els industrials catalans van fer molts beneficis. A mida que es van recuperant les fàbriques europees, baixen les comandes a les catalanes per manca de competitivitat. El 1922 arriba l'electricitat a la fàbrica. Com que la situació no és prou estable - època del pistolerisme i cop d'estat de Primo de Rivera el 1923-, els Bertrand endarrerixen la inversió de la construcció de la nova fàbrica fins que veuen que hi ha una certa estabilitat política-social.

1926 [foto 3a] [foto 3b] Fàbrica Nova: Inclou la gran nau, que és la que es conserva ara i que fa tirar a terra l'antiga torre de l'amo. El nou xalet allarga la parcel·la de l'entrada principal i tiren a

terra un parell de carrerons del Remei, després de comprar-ne les cases. Reciclen part dels edificis de les calderes i de la burra per posar un motor enorme a la fàbrica del Remei i un altre a la Nova. Construcció d'una subestació transformadora d'electricitat. L'electrificació suposarà tirar a terra l'edifici de les calderes i les xemeneies. Després de diverses discussions van permetre que se l'administrés ell, però li van prohibir que vengués la llum a particulars. Així doncs, construeix la central de La Catalana, al Xup, d'on passa la llum cap a la carretera de Vic, on abasteix la fàbrica dels Dolors i la del Guix, i un altre cable per davant dels actuals pisos de les cases de Xocolata, que entra directament a la Fàbrica Nova.

[foto 4] Durant els primers anys de la dècada dels trenta es construeix el garatge.

Franquisme

1941 [foto 5]: Ampliació de la torre de l'Amo amb vistes a posar-hi oficines i un convent de monges. Al xalet és l'últim cop que s'hi fan obres. Aquesta ampliació és d'Antoni Coll, amb obra de maó.

Del 1942 al 1953 hi ha talls de llum documentats i sovintejats.

1947 [foto 6]: Construcció d'una primera nau per a telers, que dona a la carretera del Pont de Vilomara. Aniran deixant les fàbriques antigues per a filatures i les noves aniran fent per telers. És el tercer edifici fabril, inaugurat pel dictador Francisco Franco.

1948 [foto 7]: A l'alçada de la torre de l'Amo es veuen els habitatges dels carrers del Bisbe Comes i Bertrand i Serra, que van obtenir el permís per a la construcció el 1948. Es construeixen en dues etapes: el 1948 les cases de dos pisos i entre 1952 i 1956 els blocs de tres pisos. Es van fer per iniciativa de Fèlix Busquets, el director de Bertrand Serra SA, l'empresa tèxtil més important de la ciutat, en un context d'escassetat d'habitatge i de política paternalista de les grans empreses en el primer franquisme. Van ser projectades per l'arquitecte de l'empresa, Antoni Coll, en estil noucentista. El conjunt està format per dos grups: un de sis finques de planta baixa i dos pisos, amb 4 habitatges cadascuna, i un de quatre blocs de planta baixa i tres pisos, amb 8 habitatges cadascuna. La construcció va començar amb el grup de sis cases baixes destinades als encarregats i majordoms de la fàbrica que havien vingut de fora de Manresa. El 1952 l'empresa va construir un conjunt de 32 pisos al costat dels anteriors per als treballadors que els sol·licitessin i amb lloguers reduïts.

1950 [foto 8a]: Construcció del pavelló per a menjadors, vestuaris i banys. Donava a la carretera del

Pont de Vilomara. Segons expliquen veïns de la zona, és l'any de la construcció del mur de pedra, amb un complement de totxo. [foto 8b] Guarderia.

1951 [foto 9a]: Primer projecte de construcció d'una segona nau de telers, coneguda popularment com La Minorisa, que d'entrada estava una mica separada de la Fàbrica Nova, fins que van fer les escales per l'interior, que donaven davant les primeres cases de Xocolata.

1954 [foto 9b] Construcció definitiva i vista de l'interior de la Minorisa.

[foto 10] Al davant mateix de la Minorisa, una nova nau de tallers, magatzem i calderes per escalfar aigua, per als acabats tèxtils.

1956 [foto 11]: Construcció d'una tercera nau per a telers, paral·lela a la del 1947, amb coberta d'uralita. Quan la van tirar a terra, va haver de fer venir una brigada especial de l'empresa Vilà Vila, ben preparada, perquè quan es trenca la uralita el polsim que deixa és amiant, matèria molt cancerígena. I un edifici per a higiene, menjador i vestuaris de baix que es toca amb el de l'any 1950.

1958 [foto 12a] Interior de l'edifici destinat a batans, paral·lel a la fàbrica del Remei. [foto 12b] Exterior dels edificis de batans. I, al costat de la subestació elèctrica que toca a la via de Sant Ignasi, un taller mecànic [foto 13], amb sostre de vidre, on l'urbanista Francesc Mestres havia suggerit que seria fantàstic de fer-hi una biblioteca. Hi havia peces de recanvi de les màquines que els sortia més a compte fer-se-les que anar-les a comprar fora. Era una secció d'homes.

1959 [foto 14]: Es modifica l'emplaçament del portal de ferro, que queda situat on encara és ara, i es fa la tanca nova de la plaça del Remei.

1967 [foto 15]: Annex a la Fàbrica Nova, que és el que ha espatllat de fet la façana. L'automatització és tal que construeixen un edifici per a ventilació i humidificació, perquè s'havia d'aconseguir treballar amb el mateix grau d'humitat i de temperatura. Per això van taponar totes les finestres i van deixar només un regueró de totxo de vidre, perquè des de dintre se sabés si era de dia o de nit. A partir d'aquell moment treballen sempre amb llum artificial (mitjançant un sistema de fluorescents, que en ser neutres ni escalfen ni refreden) perquè no canvia les condicions de temperatura i humitat. Aquest canvi també era necessari per al nou sistema de cobrament per prima de productivitat: a aquelles treballadores sotmeses climàticament a la humitat se'ls trencaven els fils i s'havien de passar l'estona reparant-los; en canvi aquelles altres que els tocava el sol, sí que obtenien la prima. Quan modernitzen la fàbrica i els proposen pagar per primes amenacen amb la vaga. Per això ho taponen tot, tenen menys aturades de treball i redueix la conflictivitat. A la fàbrica vella del Remei, també van taponar amb un petit regueró de vidre.

1973 [foto 16] S'amplien els magatzems del darrera la fàbrica del Remei i Nova. A partir de 1976 els destinaran a màquines perquè ja tindran l'edifici nou de magatzems. Adossat a l'edifici de teixits, del 1947, el 1973 se'n construeix un altre on posen els telers més moderns, que són suïssos de la marca Sulzer. Com a anècdota val a dir que va venir una enginyera a posar-los en marxa i es van quedar molt sorpresos que vingués una dona a manar-los. Era soltera i va venir amb el seu cotxe i es portava els esquís, per anar a esquiar sola al Pirineu, segons recordaven Miquel Perramon i Ricard Cucurella. El 1973 hi ha la crisi del petroli.

1976 [foto 17] És l'any de la darrera inversió, amb les últimes construccions de magatzems del producte acabat i bales de cotó emmagatzemades per començar a filar. S'hi havia d'accedir per darrere, ja que estaven a tocar el parc de la Piscina. Simplement metàl·lics, van ser elaborats per una empresa d'enginyeria: Asibert SA. Hi descarregaven tots els camions. Va ser enderrocada l'octubre del 2005, com es veu a la imatge.

A partir d'aquí, la filatura en general se'n va de Catalunya.

1989 Tanca la fàbrica.

2006 [foto 18] Després de l'ensorrament.

Què ens quedarà de la Fàbrica Nova?

Després de la fase més dràstica de la crisi, que va deixar l'edifici de la fàbrica Nova en la pitjor situació possible, què quedarà a Manresa de la primera empresa industrial del segle XX?

Si el patrimoni es defineix com el conjunt d'elements, materials o immaterials, que ajuden a conservar la memòria d'una comunitat, la Fàbrica Nova hauria de conservar-se com un dels primers monuments de la ciutat. En el seu moment la van qualificar com a "temple del treball", com es podia llegir en la placa metàl·lica que hi havia a la cantonada de l'edifici principal, perquè va arribar a ocupar més de 1.500 persones entre els anys 40 i 50. També va ser al llarg de més de 90 anys la primera empresa de Manresa i una de les grans empreses del tèxtil a l'estat espanyol. A més, com a principal instal·lació del grup Textiles Bertrand Serra SA, propietat quasi individual d'una de les famílies més riques de la burgesia barcelonina, no va tenir mai problemes d'inversió i va fer entrar a Manresa les tecnologies més avançades del tèxtil de cada època.

Aquesta inversió generosa va fer que el conjunt fabril s'anés ampliant i renovant de manera que als setanta estava format per uns 20 edificis amb 23 espais per a diferents usos. Tot i que havia estat un dels recintes industrials més importants d'Espanya, només se n'ha conservat, i molt malmès, l'edifici principal construït el 1926. La degradació d'aquesta peça clau del nostre patrimoni va començar amb el mateix procés de tancament, a partir de 1989. El darrer director, el senyor Gil Leonart, conserva un reportatge fotogràfic que mostra tots els espais interiors del complex fabril perfectament conservats. Ben aviat, però, el recinte de la Fàbrica Nova va quedar en mans de la seguretat social, la principal creditora, que la va cedir a una empresa privada que va convertir el saqueig de les instal·lacions en un negoci. Així, al llarg dels anys noranta, els dissabtes s'hi organitzava una mena de subhasta per vendre equipaments de la fàbrica mentre que la maquinària es va vendre a l'engròs amb destinació a altres països.

Mentrestant, cap element del complex s'havia introduït en el primer catàleg de patrimoni arquitectònic protegit de Manresa de 1984, amb el criteri que la fàbrica encara funcionava. Al llarg dels noranta es va incloure en un inventari que no suposava l'obligatorietat de conservació. Així, en plena estampida constructiva dels anys 2000, l'Ajuntament va aconseguir salvar l'edifici que ens queda a canvi d'enderrocar, entre 2005 i 2006, la resta del complex.

Per això, en el catàleg de patrimoni vigent de 2010, es dona a l'edifici una protecció parcial que implica la conservació «de l'immoble industrial en la totalitat, d'acord amb l'adequació als nous usos previstos, amb cura especial del manteniment dels valors formals expressats en la seva volumetria i en la composició de les façanes, les cobertes així com la torre nord de l'escala i amb preservació de tots els seus elements». A més, s'hi especifica respecte de l'exterior que «no es permet la modificació del ritme i forats de les obertures» i, pel que fa a l'interior, que es pot adequar però que «es conservarà la torre que conté l'escala, amb tots els elements interiors i exteriors».

A partir de 2006 es va ensorrar la instal·lació de ventilació que havia tapat la façana lateral de la fàbrica i també una part de la estructura interna, de la façana i de la coberta, cosa que només es pot fer si es manté l'estètica anterior i la volumetria. Aleshores va arribar la crisi, el canvi en la propietat i la deixadesa en què s'ha mantingut l'edifici la darrera dècada.

Així doncs, què ens pot quedar de la Fàbrica Nova? Ara que es desencalla per fi el projecte urbanístic, cal lluitar perquè es respecti escrupolosament la volumetria i l'estètica exterior íntegra

de la fàbrica, però també és el moment per reivindicar la conservació i restauració de la torre nord per convertir-la, aprofitant un projecte de la regidoria de Cultura, en un espai museístic i de memòria on exposar el que ha representat per a Manresa la Fàbrica Nova: l'espai fabril més important i simbòlic d'una de les ciutats industrials més importants del país.

Lluís Virós, especialista en història econòmica